

Igor Grdina

SKRIVNOSTNI IPAVEC

Med vsemi glasbeniki v Ipavčevi družini je Alojz najskrivnostnejši. O njem je znano komaj kaj zanesljivega; celo datum rojstva in datum smrti sta se doslej navajala le z letnicama 1815 in 1849 ter se občasno opremljala z vprašajem.¹ Vendar stvari tako meglene vendarle niso: krstna knjiga šentjurske župnije za leta od 1806 do 1836 dokazuje, da je Alojz Ipavec vstopil v krščansko občestvo 20. maja 1815.² Najbrž je bil tega dne tudi rojen. Ali kvečjemu kak dan prej. Ker je bil prvorojenec, ni bilo mogoče predvidevati, ali bodo otroci Franca in Katarine Ipavec prihajali na svet kot trdoživi korenjaki ali pa kot telesno šibki neboglenci. Zato je moral biti v kritičnih dneh, ko se je bližal čas poroda, duhovnik pripravljen... V razumni bližini Ipavčeve hiše sta bila na preži tudi botra, da bi v primeru kakršnih koli zapletov urno intervenirala in odnesla novorojenca v cerkev, zakaj dušo je bilo treba rešiti za vsako ceno in v vsakem primeru. Po vsem videzu pa Alojzovo rojstvo ni bilo prav nič dramatično; tako je mogel posvečenec v miru in brez naglice opraviti svoje delo ter s krepko roko vpisati novo "ovčico" v seznam svoje črede.

Na drugi strani protokoli o rigorozih na dunajski medicinski fakulteti izpričujejo, da je Alojz Ipavec umrl po 17. juliju 1849, saj je tega dne v prestolnici ob lepi modri Donavi prestal javni disput, ki je bil potreben za doseg naslova doktorja kirurgije. Tako je kot datum njegove smrti mogoče navajati drugo polovico leta 1849.³

Vsaj v grobih potezah lahko orišemo tudi Alojzovo življenjsko pot. Janko Barle poroča, da je Frančev in Katarinin prvorojenec kmalu pokazal izjemno muzikalnost; kar je mati enkrat zai-grala na klavirju, si je brez težav zapomnil in znal ponoviti.⁴ To je moralo narediti na mlajše otroke šentjurskega ranocelca velik vtis in nič presenetljivega ni, da se je prav Alojz pozneje zdel Benjaminu in Gustavu glasbeno najbolj nadarjen pripadnik Ipavčeve "dinastije".⁵ Ne le časovno, temveč tudi umetniško naj bi mu šlo prvenstvo... Vendar ne gre pozabljati, da sta Benjamin in Gustav starejšega brata doživljala z velike starostne razdalje: prvi je bil 14, drugi pa 16 let mlajši od njega. Alojz se je že bližal svojemu dvajsetemu letu, ko sta najmlajša potomca šent-

¹ *Prim SBL, 1. knjiga, Ljubljana 1925 – 1932, 365 (avtor gesla: Janko Barle); Enciklopedija Slovenije, 4. zvezek, Ljubljana 1990, 175.*

² *Krstna knjiga šentjurske župnije za leta 1806 – 1836, str. 87. Hrant Škofijski arhiv v Mariboru.*

³ *Sama letnica 1849 ne more biti sporna, saj jo navaja Barle, ki je dobro poznal razmere v Ipavčevi družini.*

⁴ *J. Barle, Ipavci, Ljubljana 1909, 13.*

⁵ *J. Barle, n. d., 13.*

jurskega ranocelca začela zbirati prve zavestne vtise o sebi in svetu.

Nobenega dvoma ni, da je Alojz tedaj, ko sta Benjamin in Gustav šele delala prve korake v čarobno veselje zvokov, znal nadvse imenitno igrati klavir; zelo verjetno je tudi že prekosil svojo mater, ki se je – utrujena od podeželske vsakdanjosti – nezadržno starala... Bi bilo mogoče pozabiti prvega glasbenega mojstra, ki sta ga Benjamin in Gustav slišala? Seveda ne. Spomini ne morejo umreti; samo mrak jih lahko vzame... In ničesar ne pustijo takšno, kot je v že preminuli resničnosti: v njih je vse lepše in plemenitejše, kot je bilo v trenutku dejanske eksistence. Razumljivo: spomini živijo zdaj, medtem ko njihove vsebine ni več. Posledica so različne "optične prevare" v sodbah. Dokončane zgodbe niso samo bolj logične od onih, ki so še v teku, temveč so tudi bolj poetične – ker so navzoče, ne da bi bile prisotne. Ob njih se je komaj mogoče ubraniti nostalgije in sočutja. Zato je treba jemati Benjaminovo in Gustavovo pričevanje o Alojzovi nadarjenosti s pridržkom: morda gre zgolj za vzgib tiste človečnosti, ki jo je antični komediograf Menadros povzel v monumentalen stavek: Mlad umre, kdor je bogovom drag.

Alojz je bil materi v posebno veselje in hkrati v tolažbo. Ni ji bil podoben zgolj po zunanosti – po vranje črnih laseh –, temveč tudi v notranjosti. Glasba je bila njegova največja ljubezen. Najbrž si je gospa Katarina predstavljala, da bo sin doživel usodo, ki bi zaradi talenta, s katerim je bila obdarjena, pravzaprav morala biti njena. Zato se je s toliko večjo vnemo predajala Alojzove mu glasbenemu pouku. Na drugi strani jo je lastna izkušnja opozorila na tveganost poklicne zapišanosti muzam: za preživetje marsikdaj ni bila dovolj niti umetniška genialnost, kaj šele "samo" nadarjenost... Na semnju človeške vsakdanjosti pač uspeva zgolj povprečnost – a v to kategorijo Katarinin prvorojenec zagotovo ni sodil. Alojzu je bilo potemtakem treba najti poklic, ki mu bo omogočal dostojno življenje, hkrati pa mu bo puščal dovolj časa za ukvarjanje s čarobno umetnostjo tonov. Izbira v resnici ni bila posebej težavna: Franc Ipavec je bil zgled, ki ga je veljalo posnemati. Res je bil zelo zaposlen s pacienti, vendar je našel čas tudi za ognjemete, elektriko in podobna čudesa... Kot "vračitelj" bi Alojz zagotovo lahko stregel svoji muzikalnosti. Torej: zdravnik naj bo!

Načrt se je začel uresničevati; Barle poroča, da je Alojz končal "latinske šole" v Celju.⁶ Ker je v mestu ob Savinji še živel magnatski stric Matija, z nastanitvijo nadebudnega šentjurčana ni bilo posebnih težav.⁷ Tudi na Alojza je moralo meščansko ozračje v hiši celjskega kirurga napraviti močan vtis. O tem je mogoče posredno sklepati iz dejstva, da njegov poznejši ustvarjalni opus povsem sledi "meščanski paradigmi": med Alojzovimi deli najdemo samo salonske klavirske skladbe, ki se včasih spogledujejo s koncertnim odrom (žalna koračnica, fantazija v obliki poloneze), še pogostejše pa s plesno dvorano (valčki), samospev in enoglasno vokalno melodijo, niti slučajno pa ne kakšnih cerkvenih del, ki so še v prvi polovici 19. stoletja mnogim docela posvetno usmerjenim glasbenikom od časa do časa olajševale eksistenčne stiske. V Celju je Alojz lahko mnogo slišal o uspešnih zdravniških karierah: posebej aktualen zgled bi mogel biti Janez Froehlich, ki se je v mestu ob Savinji rodil 12. maja 1771, proslavil pa se je kot utemeljitelj zdravilišča Rogaška Slatina.⁸ Le slabo desetletje starejši od Alojza je bil drugi znameniti celjski zdravnik Jakob Anton Neuner, čigar pacient je bil v letih 1838 – 1839 sam turški sultan.⁹ Vzorno uspešna "vračitelja" sta bila tudi dva Ipavca – Franc in Matija –, ki sta dokazovala, da je človek lahko gospodar svoje usode. Torej več kot dovolj opor za samozavest...

Glede na to, da je Alojz gimnazijo v Celju obiskoval ob koncu dvajsetih let, bi utegnil biti celo učenec vodilnega pesnika nemškoavstrijskega bidermajerja Johanna Gabriela Seidla, ki je v mestu ob Savinji v obdobju 1829 – 1840 poučeval humanitetne razrede.¹⁰ Res je bil šolski sistem v predmarčni dobi precej rigid, vendar je osebnost tako uglednega učitelja in literata gotovo vzpodbudno vplivala na dijake. Še zlasti na tiste,

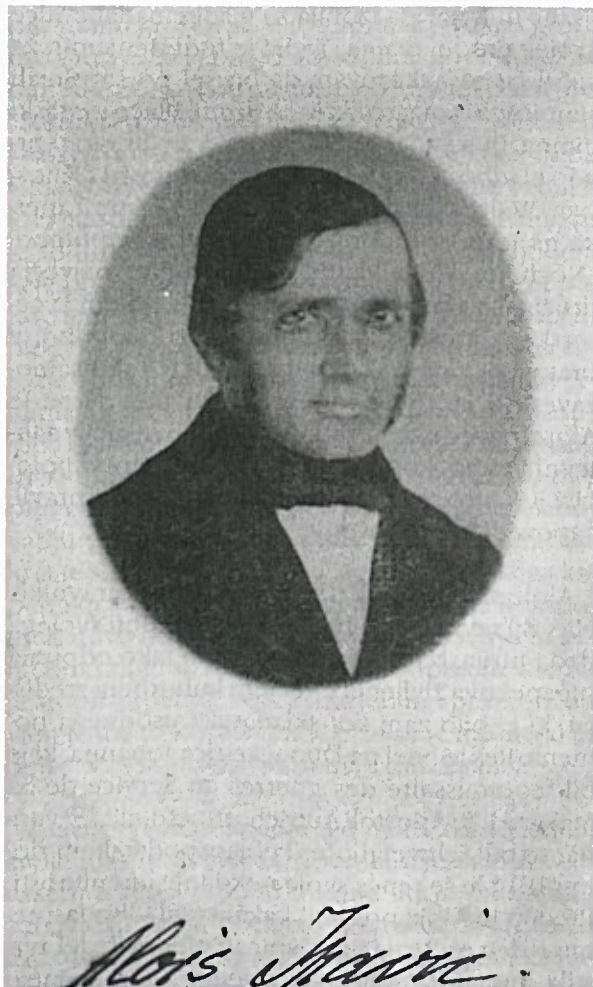
⁶ J. Barle, n. d., 13. "Latinske šole" so bile v Celju od leta 1808. Prim. I. Orožen, *Celska kronika, Celje 1854*, 187.

⁷ J. Barle, n. d., 13.

⁸ I. Orožen, n. d., 162.

⁹ I. Orožen, n. d., 185, 186.

¹⁰ Zagotovo tega ni mogoče vedeti, saj se je v avstrijskih gimnazijah po reformah 1818/19 dalje praktical predmetni pouk. Edino verouk je še imel posebnega učitelja. Prim. V. Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II (1805 – 1848)*, Ljubljana 1964, 258: "Z neverjetnim talentom za pedagoška vprašanja je cesar vzel na piko predmetni pouk v gimnazijah/ in ga z odlokom z dne 28. avgusta 1818 spremenil v razrednega." Seveda pa so na ta način nekateri kvalitetni profesorji – kot npr. Janez Anton Zupančič – mogli odločilno vplivati na svoje nadarjene dijake.

ki so bili umetniško občutljivi in jih je razjedala romantična želja po ustvarjanju. Vsekakor je moral biti Ipavec kljub življenju v dokaj provincialnem okolju ob koncu svojih gimnazijskih let kar dobro pripravljen za nadaljne podvige.

Barle je zapisal, da je Alojz medicino študiral na Dunaju.¹¹ Ta podatek potrjujejo protokoli o rigorozih tamkajšnje medicinske fakultete, iz katerih izvemo, da je Ipavec postal doktor medicine že leta 1844, medtem ko je rigoroz za doktorja kirurgije opravil z dobrim uspehom 13. junija 1849. 17. julija istega leta je sledil še javni disput, na katerem je dobil oceno zadostno, potem pa se v papirjih za njim izgubi vsaka sled.¹² Vendar se zaradi odsotnosti drugih podatkov o Alojzo-

vem študiju v prestolnici ob lepi modri Donavi zastavlja vprašanje, ali ni morebiti tudi Ipavčev prvorojenec študiral na enak način kot njegova mlajša brata Benjamin in Gustav? Ta dva sta namreč najprej obiskovala mediko-kirurško šolo ("Medizinisch-chirurgische Lehranstalt") v Gradcu in se šele potem podala na Dunaj. V prvi polovici 19. stoletja je bila najkrajša pot do nadvse zaželenega in uglednega naslova doktorja "vesoljne medicine" na Štajerskem tale: končati je bilo treba tri letnike omenjene graške šole, s čimer si je človek pridobil naziv ranocelnika ("Patron der Chyurgie-Wundarzt"), in se potem vpisati v sklepne štiri semestre medicinske fakultete v cesarski prestolnici. Šolanje na njej se je končalo z dvema rigorozoma (iz medicine in kirurgije) in disputom.¹³ Toda takšen način študija medicine je vendarle imel neko slabost: bil je dražji od onega na dunajskem Josephinum, kjer so izobraževali vojaške zdravnike, ki so potem delovali tudi v civilni sferi. Izgleda, da je Franc Ipavec svojim sinovom hotel pustiti vsa vrata odprta in pri njih ni varčeval: če si je Alojz nazadnje našel službo v armadi, je bila to stvar njegove izbire, ne pa očetove prisile. Šentjurski ranocelec je naslednike svojega rodu namenil življenju, ne slavi na poljanah smrti.

Oporo za domnevo, da je Alojz študiral najprej v Gradcu, daje Barletov podatek o njegovi znamenitosti v štajerskem glavnem mestu: ko se je Žanetka Ipavec tjakaj prišla učiti različnih meščanskih – predvsem gospodinskih – veščin, so jo imenovali kar "die Schwester der Schneeglöckchen",¹⁴ tj. po valčku starejšega brata. Tudi izkušnja Franca Ipavca bi govorila za to, da je svojega sina poslal najprej v Gradec; šentjurski ranocelec je v deželni prestolnici gotovo imel določene zveze še iz časov svojega uka pri profesorju Saulu. Če bi Alojz Gradčanom ne bil tudi osebno znan, bi si med njimi težko pridobil takšen sloves, kot si ga je, saj je bila v času Johana Strauša Očeta in Josepha Lannerja konkurenca na trgu plesne glasbe velika. Res je, da bi lahko nadebudni skladatelj navezal intenzivnejše stike s štajersko metropolo tudi po pridobitvi doktorata iz medicinske stroke leta 1844, toda to

¹¹ J. Barle, n. d., 13.

¹² Prim. knjigo protokolov o rigorozih medicinske fakultete univerze na Dunaju, ki ga hrani tamkajšnji univerzitetni arhiv. Vsaj deloma je velik časovni razkorak med Alojzovim medicinskim in kirurškim doktoratom mogoče pojasniti s pretresi, ki so sledili pomladi naro-

dov 1848: ker je bil vojak, v tem prelomnem letu zagotovo ni imel veliko časa za razmišljanje o študijskih problemih.

¹³ E. Pertl, Ipavci kot zdravniki, v: Ob odkritju spomenikov skladateljem Ipavcem, Šentjur 1972, 29, 30; prim. še knjigo protokolov o rigorozih medicinske fakultete univerze na Dunaju. Prim. tudi: J. Barle, n. d., 26.

¹⁴ J. Barle, n. d., 14.

je malo verjetno: njegove kompozicije so izhajale ali bile na voljo v komisijski prodaji pri dunajskih založnikih – med drugim tudi pri tistih, ki so imeli sedež v središču mesta, na Grabnu (Diabelli, Mollo).¹⁵ V pravi poplavi valčkov je le osebno prizadevanje skladatelja pripeljalo do izvedbe in natisa njegovih del. In Alojz se je lahko pohvalil celo s prezentacijo svojega valčka *Schneeglöckchen* "im k.k. Augarten"...¹⁶ Mož je v štiridesetih letih vsekakor moral živeti na Dunaju. Seveda pa bi lahko bil razlog priljubljenosti Ipavčeve skladbe v Gradcu tudi v brezpogojnem sledenju prestolniški modi in ne zgolj posledica navezanosti biografije njenega ustvarjalca na to mesto; če je tako, je kljub enodnevnosti slavi Ipavčevega valčka treba priznati, da je šlo za pravi triumf, o kakršnem so mogli mnogi – ne le toliko in toliko let pozneje povsem brezimni – glasbeniki samo sanjati.

Alojz si je doktorski naslov iz medicine pridobil razmeroma mlad, šele devetindvajsetleten. Jakob Anton Neuner, ki se je odlikoval z izjemno zdravniško uspešnostjo in je pred odhodom v Turčijo služboval kot pomožni učitelj na dunajskem Josephinum, se je podoktoril le malo mlajši, v svojem sedemindvajsetem letu.¹⁷ Nedvomno so imeli pri Ipavčevih leta 1844 dober razlog za slavlje: izkazalo se je, da je pot, ki sta jo

Franc in Katarina izbrala za moške nadaljevalce svojega rodu, realna. Tedaj je tudi Benjamin že začel jasno nakazovati, da bo šel po stopinjah starejšega brata: resda je še drgnil hlače v celjski gimnaziji, vendar je že leta 1843 zložil svojo prvo skladbo, ki jo je ponosno imenoval "Knospen, Walzer für das Piano-Forte".¹⁸ Sestra Žanetka ga je poslala Alojzu na Dunaj s pripombo: "Noch im Flügelkleide componiert," največja družinska glasbena avtoriteta pa je potem iz cesarskega mesta poslala meritorno razsodbo: v bratovem prvencu ni najti napak.¹⁹ Tako samozavestno izraženo mnenje dokazuje, da se je Alojz Ipavec tedaj že imel za strokovnjaka v zahtevni večini kompozicije, ki je bila v prvi polovici 19. stoletja še polna najrazličnejših pravil, zapovedi in prepovedi.

Alojz si je izbral kariero vojaškega zdravnika. Na višji ravni je torej sledil poklicni poti svojega deda Jurija. Najbrž se mu je samo tako odpirala perspektiva življenja v večjem kulturnem središču, ki je bilo zanj kot skladatelja usodnega pomena. Res je imel na Dunaju strica Johanna, ki je bil "commissaire des guerres au Service de Sa Majesté I. R. Apostol. Autrich. etc. etc. etc.",²⁰ vendar so bili Schweighoferji po gospodarskem zlomu 1811 le še senca svoje nekdanje imenitnosti. Preden je Alojz posvetil kakšno skladbo lastnemu stricu, so se na naslovnica njegovih del zvrstila imena drugih pokroviteljev – oz. točneje pokroviteljic: valček *Schneeglöckchen*²¹ op. 4 je bil namenjen "visokorodni gospe" Johanni pl. Huze (rojeni pl. Zinzenfels),²² valček *Heimatsklänge* op. 5 "njeni ekscelenci, visokorodni gos-

¹⁵ *Edino Alojzova Žalna koračnica (Trauermarsch)* je izšla v Gradcu, in sicer kot glasbena priloga v 2. letniku tednika *Musikalisches Wochenblatt*. Prim. D. Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*. Tretja knjiga, 113 in 414 (opomba 128). Ipavec je v štajerskem glavnem mestu vsekakor imel prijatelje, ki so zelo cenili njegovo ustvarjanje.

¹⁶ Na naslovnici tiskane verzije valčka *Schneeglöckchen*, ki ga je izdal založnik A. Berka z Bognergasse, piše: "Vom Kapellmeister Franz Merelly im k.k. Augarten aufgeführt". Kompozicija nosi oznako op. 4.

¹⁷ Rojen je bil 31. oktobra 1806, za doktorja medicine pa promoviran 14. januarja 1834. Prim. I. Orožen, n. d., 185. *Josephineum* je bilo ime dunajskega zavoda za izobraževanje vojaških zdravnikov. Študij na njem je bil mnogo cenejši kakor na medicinski fakulteti, saj ga je plačevala državna blagajna. F. Šuklje piše v prvem delu svojih spominov (njegovo pričevanje se nanaša na šestdeseta leta 19. st.): "Medicinci slovenski so bili večinoma gojenci c. kr. Jozefinuma, zavoda, zasnovanega za vzgojo vojaških zdravnikov. Bili so vojaško opremljeni in organizirani, toda zavod je razpolagal z dobrimi, deloma celo izbornimi profesorji ter z bogatim kliničnim gradivom, tako da je bila ta strokovna šola najmanj enaka s posvetno medicinsko fakulteto. Nekaj uže radi tega, ker so bili precej izbirični pri sprejemu, potem pa ker je strožja vojaška disciplina naravnost silila bolj nemarne dijake, da so se resno lotili in pravočasno napravili svoje izpite in rigorozne." (F. Šuklje, *Iz mojih spominov I*, Ljubljana 1926, 56).

¹⁸ J. Barle, n. d., 23.

¹⁹ J. Barle, n. d., 23.

²⁰ Glej naslovnico Alojzove *Fantasie en forme d'une Polonaise pour le Piano-Forte* op. 8, ki je bila v komisijski prodaji pri založniku E. Mollu z Grabna. To kompozicijo je skladatelj posvetil svojemu stricu Johannu oz. Jeanu Schweighoferju.

²¹ Naslov meri na zvonček (*Galanthus nivalis*); v bidermajerski kulturi je imela ta cvetlica vidno mesto kot znanilka pomladi. Dragotin Dežman ji je npr. v 3. letniku *Bleiweisovih Novic* posvetil nepretenciozno pesmico z naslovom *Zvonček in v opombi dodal pojasnilo, da gre za "prvo spomladansko cvetlico", ki se na ljubljanskem gradu pod grmovjem najde že konec februarja*. Prim. Kmetijske in rokodelske novice, 3. letnik, Ljubljana 1845, 14. št., 53. Razlaga D. Pokorna, da naslov *Schneeglöckchen* pomeni "kraguljčki" (D. Pokorn, *Skladatelj Ipavci, 19. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana 1983, 272, op. 4), je napačna, saj so zvončki celo upodobljeni na naslovnici partiture

²² Glej naslovnico Alojzovega valčka *Schneeglöckchen* op. 4, ki ga je skladatelj uspel prodati dunajskemu založniku A. Berki.

pe" Emmi grofici pl. Wickenburški (rojeni grofici d'Orsay), ki je bila "Pallastdame Ihrer Majestät der Kaiserinn von Österreich" (in zapovrh še "Sternkreuzordensdame etc. etc."),²³ Sirenen Walzer op. 6 pa "visokorodni gospe" Emiliji pl. Gasperini.²⁴ To pomeni, da je velike upe vzbujajoči glasbenik lahko računal na pomoč v denarju in družbenih zvezah najprej pri tujih ljudeh, šele pozneje tudi pri sorodnikih. Pri svojem poklicnem in umetniškem vzponu se Alojz torej ni mogel v bistveni meri opreti na "družinsko zaledje". Sorodniki so mu lahko zagotavljali kvečjemu določen minimum "socialne varnosti" med študijem – pozneje se je moral znajti sam. In se tudi je: njegove gmotne razmere niso bile preveč skromne, saj si je mogel v svojem stanovanju privoščiti klavir. Barle namreč piše: "Enkrat je slišal /kajpak Alojz/ nekega vojaškega kapelnika, ki je blizu njega stanoval, ko je komponiral novo koračnico. Sedel je h glasovirju in koračnico zaigral. Kar so se vrata odprla in v sobo je stopil kapelnik ves razburjen in vprašal: 'Kdo vam je dal to koračnico?' Lojze se je nasmejal in dejal: 'Vas sem slišal pa sem jo poizkusil.'"²⁵

Ipavčevi valčki opozarjajo na to, da skladatelj svoje glasbe ni štel za povsem osebno ali celo zasebno zadevo. Zanj pisanje not ni bila samo zabava ali srčna potreba, temveč tudi sredstvo za lastno uveljavitev. Tako v provinci kot v cesarsko-kraljevem rezidenčnem in glavnem mestu Dunaju so bili "ljubitelji glasbe" praviloma zelo ugledni ljudje, ki so odločali o marsikateri "strukтури vsakdanjega življenja". Na to opozarja že njihova organiziranost in programska ambicioznost, ki je bila nekaj svetlobnih let daleč od improviziranosti "ad hoc" združenj: v Ljubljani so imeli od leta 1794 dalje Filharmonično družbo, ki je pritegnila v svoje članstvo smetano lokalnih imenitnikov (od najbogatejšega Kranjca Žige Zoisa barona Edelsteinskega navzdol) ter se lotevala tudi najzahtevnejših vokalno-instrumentalnih partitur,²⁶ v prestolnici ob lepi modri Donavi pa je ne dolgo zatem nastalo znamenito Društvo prijateljev glasbe. Stiki s člani takšnih združenj človeku niso odpirali samo poti do izvedb lastnih del, temveč so mu tudi zagotavljali

vsestranski javni ugled in mu nakazovali perspektivo družbenega vzpona.

V tej perspektivi nikakor ni nepomembno dejstvo, da je skladbe Alojza Ipavca mogoče najti celo v arhivu dunajskega Društva prijateljev glasbe. Ob mnogih mojstrih, ki so v prvi polovici 19. st. poskušali potešiti nebrzdano prestolniško slo po valčkovem ritmu, se je znašel tudi najstarejši Frančev in Katarinin sin.

Alojzovi valčki so se ohranili v verziji za klavir. Vendar prav nič sramežljiva "reklamna" pripomba na naslovnici valčka Schneeglöckchen – "Vom Kapellmeister Herrn Franz Merelly im k.k. Augarten aufgeführt" – opozarja, da v teh skladbah ni treba nujno videti originala. Lahko bi šlo tudi zgolj za klavirske verzije izvirnih orkestrskih skladb.²⁷ Videti je namreč, da je bil Ipavec več povzemanja instrumentalnih partitur v klavirske izvlečke: Barle tako poroča, da je v gledališču le dvakrat slišal uverturo Meyerbeerovega Roberta hudiča in jo je že znal zaigrati... Nič drugega ni bilo z valčki Johanna Strauša Očeta.²⁸ Vse do izuma gramofona klavirski izvlečki niso imeli zgolj značaja študijskega pripomočka, temveč so igrali tudi nenadomestljivo informacijsko vlogo: množice "ljubiteljev glasbe" so se prav preko njih seznanjale z novitetami in modnimi trendi, v provinci pa so pričarali toliko želeni okus po velikem svetu. V spodobnem meščanskem stanovanju 19. st. klavirja skoraj ni bilo mogoče pogrešati. Zato je razumljivo, da so bili založniki v prvi vrsti zainteresirani za natis klavirskih verzij skladb, ki so bile sicer v izvirniku pisane za najrazličnejše zasedbe: številčnost potencialnih odjemalcev tovrstnih izdaj je zagotavljala dober zaslužek. Vendar bi vsesplošna priljubljenost plesne glasbe na Dunaju Alojza mogla privedi tudi do ustvarjanja klavirskih valčkov po Schubertovem zgledu; v tem primeru bi bila sekundarna instrumentacija za izvedbo v cesarsko-kraljevem vrtu pod Merellyjevim vodstvom. Chopinova oblika koncertnega klavirske-

²³ Glej naslovnico Alojzovega valčka *Heimaths-Klänge* op. 5, ki je bil v komisijski prodaji pri Antonu Diabelliju & Comp. na Grubnu.

²⁴ Glej naslovnico Alojzove skladbe *Sirenen* Walzer op. 6, ki je bil v komisijski prodaji pri A. Berki & Comp.

²⁵ J. Barle, u. d., 13.

²⁶ Prim. P. Kuret, *Glasbena Ljubljana v letih 1899 – 1919*, Ljubljana 1985, 9, 10.

²⁷ Res piše na naslovnici skladb *Schneeglöckchen* Walzer in *Sirenen* Walzer "für das Pianoforte componirt /.../ von Alois Ipavitz", vendar je to v glasbenih tiskih srede 19. st. običajno formulacija mogoče razumeti tudi zgolj kot oznako, da je kompozicija namenjena izvajanju na klavirju. Na takšno razumevanje podnaslova napeljuje naslovnica skladbe *Heimaths-Klänge*, kjer bremo zgolj "Walzer f. für das Pianoforte", medtem ko je neposredna označba avtorstva ("componiert von") morala odpasti zaradi bombastičnega posvetila Emmi grofici Wickenburški.

ga valčka za Ipavca najbrž ni bila posebej pomembna: v prestolnici ob lepi modri Donavi je bilo obzorje recepcijskega pričakovanja ob vrstni oznaki "valček" določeno z lokalno tradicijo. Strukturno Alojz v ničemer ni odstopal od nje: njegove skladbe Schneeglöckchen Walzer, Heimaths-Klänge Walzer in Sirenen Walzer so pravzaprav vse po vrsti spleti petih valčkov z introdukcijo in kodo,²⁹ kakor je v 40-ih letih prejšnjega stoletja veleva v skladbah Josepha Lannerja in Johanna Strauša. Očeta že povsem ustaljeni običaj. Tudi tipologija naslovov teh skladb nas opozarja, da se gibljemo v območju nemalo sentimentalnega dunajskega občutja življenja. Njegovo šegavo protitež, ki je po letu 1848 posebej prišla do izraza v kompozicijah Johanna Strauša Sina, pa čutimo v Alojzovem Spravnem galopu (Versöhnungs-Gallope) z oznako op. 7.

Poleg plesne glasbe je Ipavca očitno zanimala tudi opera. Njegovega neverjetno hitrega "obvladanja" uverture Meyerbeerovega Roberta hudiča si brez posebnega interesa ni mogoče predstavljati, čeprav je bilo to delo v 30-ih in 40-ih letih prejšnjega stoletja po vsej Evropi velika uspešnica. K slavi opere je veliko prispeval tragični zvezdniški tenor tistih dni Adolph Nourrit, ki je vse od njene senzacionalno uspešne pariške premiere 21. novembra 1831 nastopal v vlogi Roberta.³⁰ Do leta 1844 je delo prišlo na repertoar 77 odrov v 11 deželah, v Parizu pa je bilo v prvem desetletju po praznovanju uprizorjeno 230-krat, kar je za obsežno petdejanjo z orjaškim izvajalskim aparatom ogromna številka.³¹ "Velika opera" je bila na pohodu in fascinaciji nad njenim spektakularnim čarom se nihče, ki se je vsaj malo zanimal za glasbeno sceno, ni mogel izogniti. Živopisani srednjeveški kostumi so opravili svoje, posebno pozornost pa so v Robertu hudiču pritegnile nune, ki so v mračnem srednjeveškem okolju odpirajočih se grobov živahno poplesavale ob mičnih zvokih ter se pred gledalčevimi očmi spreminjale v greha vredne zapeljivke...³² Eugene Scribe, ki je s pomočjo Germaina Delavigna pripravil libreto, je dobro

vedel, kako je mogoče občinstvo začarati z ognjemotom dramaturško učinkovitih presenetljivosti.³³

Ipavec se je mogel v svojem dunajskem obdobju dodobra seznaniti z aktualno evropsko operno produkcijo. V prestolnici ob lepi modri Donavi so prav tedaj vso pozornost namenili Gaetanu Donizettiju. 19. marca 1842 je v gledališču pri Koroških vratih doživel premiero njegova Linda di Chamounix, ki jo je na oder postavil znameniti impresarij Bartolomeo Merelli. Njegovi pevci, sopranistki Eugenia Tadollini in Giuseppina Strepponi, tenor Napoleone Moriani (z vzdevkom "tenore della bella morte": na odru je očitno znal nadvse "lepo" umirati) in baritonist Felice Varesi, so bili še mladi, vendar jim je usoda namenila uspeh: v glasbeno zgodovino so se vpisali zlasti kot interpreti vlog v zgodnejših Verdijevih operah. Vsekakor so se prav kmalu začeli kosati s slavo Adolpha Nourrita in njegovega najpomembnejšega tekmeča Gilberta-Louisa Dupreza, ki sta sodobnike fascinirala s tem, da visokega c-ja nista več prepevala v falsetu. Donizettiju, ki je očaral Dunajčane, je cesarski dvor Ferdinanda Dobrotljivega takoj podelil bleščeč naslov "Maestro di Cappella e di Camera e Compositore di Corte". V denarju je ta bombastična intitulacija docela protokolarnega značaja pomenila 12.000 avstrijskih lir na leto, v hierarhiji pa položaj, ki ga je nekoč zasedal Mozart.³⁴ Naslednje leto je novi "Compositore di Corte" na Dunaju predstavil partituro še povsem sveže opere Maria di Rohan.³⁵ To pa je že čas, ko je Alojz Ipavec zagotovo bil v cesarskem mestu, zakaj zadnje semestre medicine je bilo treba v vsakem primeru opraviti tamkaj. Prestolniško zanimanje za glasbeni oder je zagotovo vplivalo na prišleka iz province: 19. st. ni poznalo ničesar, kar bi bilo bolj spektakularno, bolj romantično in bolj čarobno kot opera (hollywoodske tovarne sanj še ni bilo!). Bila je umetni raj, v katerega je bilo mogoče emigrirati vsak večer. In če se je celo stari Olimpijec Goethe navduševal nad Meyerbeerom³⁶, ni nič presenetljivega, da je ta

²⁸ J. Barle, n. d., 13, 14.

²⁹ D. Pokorn, n. d., 272 (opomba 4).

³⁰ H. Becker, Giacomo Meyerbeer, Reinbeck bei Hamburg 1980, 49.

³¹ H. Becker, n. d., 50.

³² K. Honolka, Svetovna zgodovina glasbe, Ljubljana 1983, 375; J. Šulhof, Knjiga o operama, Novi Sad 1954, 255, 256. Težko si je predstavljati, da prizor nun iz 3. dejanja Roberta hudiča ni uplival na 2. dejanje Wagnerjevega Parsifala oz. na Klingsorjev čarobni grad z vrtom zapeljivk.

³³ H. Becher, n. d., 43 in dalje. Prim. še J. Sivec, Opera skozi stoletja, Ljubljana 1976, 157 in dalje.

³⁴ W. Weaver, The Golden Century of Italian Opera. From Rossini to Puccini, New York 1988, 100, 101. V Mozartovem času je bil naslov dvornega skladatelja kajpak še oznaka delovnega mesta; čisto častna funkcija je postal v 1. pol. 19. st.

³⁵ W. Weaver, n. d., 101.

³⁶ J. P. Eckermann, Pogovori z Goethejem, Ljubljana 1959, 247, 420. Robert hudič je navdušil tudi Alexan-

modni (židovsko-nemško-italijansko-francoski) mojster vznemiril tudi Ipavca. Navsezadnje je v njegovih internacionalno nadvse uspešnih partiturah mogoče najti mnogo znanja in smisla za scenske učinke, pa tudi dovolj melodioznosti in tehnične zahtevnosti, ki je tako pri srcu občinstvu...

Kaj več o Alojzu in operi ni mogoče reči, zakaj njegovi kompoziciji za človeški glas – napev Škerjanček in samospjev Fahre wohl – pripadata čisto drugačnim ustvarjalnim paradigmam: prvi je eden najzgodnejših primerov "slovenske glasbe", kakor so jo razumeli narodnjaki od štiridesetih let 19. st. dalje, drugi pa zgleden primer schubertovskega Lieda, ki je med Slovenci dobil domovinsko pravico pravzaprav šele s Kamilom Maškom.

Kljub temu, da velik del opusa Alojza Ipavca pripada lahki plesni muzi, se je skladatelj zanimal tudi za koncertno klavirsko glasbo. O tem pričuje njegov op. 8 – Fantasie en forme d'une Polonaise, pa tudi Žalna koračnica oz. Traungsmarsch. V evropskih salonih predmarčne dobe so odmevali Chopinovi zvoki in s sirensko močjo zapeljevali mnoge manjše mojstre k posnemanju nedosegljivega zgleda. A da je človek sploh lahko začel razmišljati o čem takem, je moral marsikaj znati; predvsem ni smel imeti kakšnih tehničnih težav, saj je novi metier terjal briljanco. Dejstvo, da se je Alojz s svojim op. 8 že zapisal chopinovskemu ozvezdju,³⁷ samo po sebi govori o njegovi umetniški ambicioznosti: potem, ko si je že ustvaril določeno ime kot skladatelj "uporabne glasbe" (na Dunaju je plesna glasba nedvomno sodila tudi v to kategorijo!), je hotel še kaj več.

Morda je bil Chopin Alojzu Ipavcu blizu tudi zaradi "ozemljenosti" svoje glasbe: romantični umetniki dobro poznajo pojem domovine, čeprav si ga v 1. pol. 19. st. večinoma še ne predstavljajo znotraj okvirov ozko pojmovanega političnega nacionalizma. Nacionalna ideja je tedaj domena kulturne elite in za njeno oznanjanje je treba še precej znanja in senzibilitete. Po letu 1848 je stvar popolnoma drugačna: narodnostna angažiranost postane glavni vrednotenjski kriterij v prenekateri deželi "vzhodno od Zahoda", umetniške finese pa stopijo v ozadje. To je

naravna posledica dejstva, da je "duh narodov" ušel iz steklenice – oz. točneje: iz salonov³⁸ in predavalnic³⁹ – ter po več kot polstoletnem prizadevanju vplivnih posameznikov prodrl v zavest množic.

Naslov Alojzovega valčka Heimaths-Klänge dokazuje, da je skladatelju domovina pomenila nekaj konkretnega. Ni bila abstraktna beseda, v plašč katere bi bilo mogoče zaviti kar koli. Seveda pa je bila njena vsebina izražena z jezikom glasbe, ki ga je nemogoče uloviti v koordinate sveta racionalnega mišljenja. Političnega naboja Alojzov pojem domovine zelo verjetno še ni imel, kajti v kontinentalnem merilu so Slovenci – kot drugi srednjeevropski narodi – precej zaostajali; z družbeno dinamiko zahodne Evrope se še niso mogli primerjati. Vendar so ji vztrajno sledili. Morda tudi izrecno narodnostne konotacije v delih Alojza Ipavca še ni mogoče najti, čeprav o tem ni mogoče biti docela prepričan, saj se je med njegovimi kompozicijami vendarle ohranila ena, ki je bila ustvarjena na slovensko besedilo. Gre za enoglasni napev Škerjanček, ki sta ga v svoji Pesmarici za kratek čas leta 1859 objavila Alojzova brata Benjamin in Gustav. Dejstvo, da sta narodnjaško usmerjena Ipavca, ki sta se za izdajo omenjene zbirke povezala z vsestransko uporabnim veseljakom in duhovnikom Dragotinom Ferdinandom Ripšlom, dala natisniti tudi kompozicijo svojega starejšega brata, samo zase pričuje o tem, da se je vsaj delček Alojzovega opusa že povsem prilegal paradigmi tedanje slovenske glasbe. Ta je bila definirana razmeroma ambiciozno: spodnještajerski kaplan Josip Drobnič,⁴⁰ ki je bil poleg Janeza Krstnika Jeretina, Valentina Konška, dr. Jožefa Šubica in Fany Hausmann v letih 1848 – 1849

³⁸ V slovenskem primeru je bila ključna vloga kroga barona Žige Zoisa, ki je deloval na pol kot salon in na pol kot znanstveno združenje.

³⁹ V smislu prebujanja kulturnega nacionalizma so imela veliko vlogo predavanja Janeza Nepomuka Primica na graškem liceju v letih 1812 – 1813; štajersko glavno mesto je z njimi postalo eno najvažnejših žarišč slovenstva v 1. pol. 19. st. Seveda so bili Slovenci v tem času korak za Nemci, ki so se s Fichtejevimi Govori nemškemu narodu (1808) že prebili do katedrškega političnega nacionalizma. Vendar so jim vneto slediti in priznati je treba, da niso bili slabi učenci: potem ko je Fichte svojim rojakom oznanil, da jezik bolj oblikuje ljudi kot le-ti jezik (J. G. Fichte, Izbrani spisi, Ljubljana 1984, 372), so tudi Slovenci začeli odločno postavljati svojo nacionalno misel na "lingvistični" temelj (zlasti J. Kopitar, V. Vodnik; F. Prešeren leta 1834 značilno govori v Sonetnem vencu o "rodu slovenš'ne cele").

⁴⁰ Glej SBL I, 145, 146.

dra von Humboldta, François Josepha Fétisa, Jeana François Le Sueurja in Richarda Wagnerja.

³⁷ D. Cvetko, n. d., 113.

Schneeglöckchen

WALZER

Für das Pianoforte componirt, und

der Hochwohlgebornen Frau

Johanna Edlen von Huze

geborenen
Edlen von Linzentels

ehrerbietigst gewidmet von

Alois Ipavitz

Op. 4.

Vom Kapellmeister Herrn Franz Morelly im k.k. Augustin aufgeführt.

Eigenthum der Verleger

Wien, bei F. Berka & Co.

osrednja osebnost slovenskih kulturno-političnih prizadevanj v Celju, je že leta 1845 v Bleiweisovih Novicah poudaril, kako “/n/i zadosti za Slovence pesem v slovenskim jeziku zlagati, ampak potrebno je, da so v slovenskim duhu zložene. Ta duh se pogreši večidel v vsih naših pesmah, in to je lahko tudi krivo, de se naše pesme Slovincu priljubiti ne morejo. Pesme, v katerih bi ljubezen do slovenskiga naróda, do svoje domovine i. t. d. izražena bila, vojaške pesme, lovske, brodniske, bi gotovo našim mladenčam dopadle. Takšnih pesem so nam dozdej naši pesniki dolžni ostali.”⁴¹ Drobniča nikakor ni mogoče imeti za človeka omejenega obzorja, čeprav je

vlogo umetnosti videl v službi povzdige narodnosti. Navsezadnje je celo estetsko najtenkočutnejši Slovenec predmarčne dobe France Prešeren v pismu Stanku Vrazu 5. julija 1837 zatrdil: “Die Tendenz unserer Carmina /gre za pesmi sodelavcev Krajnske čbelice/ und sonstigen literarischen Tätigkeit ist keine andere als unsere Muttersprache zu kultivieren/.”⁴² Na isti valovni dolžini je bil tudi nesmrtni mojster Koseski, ki je v pismu Janezu Bleiweisu 3. novembra 1845 menil, da je glavna vrednost oz. veljavnost njegovih verzov v tistem, čemur se reče “die Bildung unserer Sprache”.⁴³ Umetniško ustvarjanje samo sebi tedaj nikakor ne more biti najvišji namen;

⁴¹ Kmetijske in rokodelske novice 3. letnik, Ljubljana 1845, št. 39, 156. Vsekakor je “nacionalna pripadnost” pesmi za Drobniča v prvi vrsti povezana z besedilom; zanj celo ne zahteva, da bi bilo izrecno rodoljubno (lahko se celo nanaša na lov!). “Slovenska glasba” je torej vokalna. Jasno pa je povedano: glavni problem so pesniki, ne skladatelji.

⁴² F. Prešeren, Poezije in pisma, Ljubljana 1964, 342

⁴³ J. Lokar, Bleiweis in Novičarji v borbi za slovenski jezik in domače slovstvo, v: Bleiweisov zbornik (ur. J. Tomlinšek), Ljubljana 1909, 88. Koseski namreč pravi: “Wenn meine Verselein nach Ihrem Urtheile für die Bildung unserer Sprache irgend einen Werth haben, so freut es mich ungemein.”

Schneeglöckchen.

Waller von Alois Spavitz.
Op. 4.

Adagio.

INTRODUCTION

WALZER
Nº 1.

1463

Eric Hobsbawm v svojem znamenitem delu Obdobju revolucije, ki zajema čas evropske zgodovine od 1789 do 1848, piše: "Ne more biti dvoma, da so umetniki dobivali inspiracijo od splošnih problemov in idej tistega časa ter so bili vanje zapleteni. Mozart je napisal propagandno opero za politično prostozidarstvo (Čarobna piščal, 1790), Beethoven je posvetil svojo Eroico Napoleonu kot dediču francoske revolucije, Goethe je bil vsaj aktiven državnik in uradnik. Dickens je pisal romane, da bi se boril proti slabim socialnim razmeram. Dostojevski je bil leta 1849 za svoje revolucionarno delovanje obsojen na smrt, Wagner in Goya sta morala iz političnih razlogov v pregnanstvo; Puškin je bil kaznovan za to, ker je imel stike z dekabristi, in vsa Balzacova Človeška komedija je spomenik socialne zavesti in socialnega podajanja problemov. Nobene druge dobe ni, kjer bi bilo tako nápak opisovati umetnike kot politično neprizadete. Tisti, ki so bili neprizadeti, torej fini dekoraterji rokokojskih palač in budoarjev oziroma izdelovalci del za zbirke potujočih angleških mylordov, so hkrati tisti, ki današnji umetnosti nimajo več kaj povedati: Kdo neki med nami se še spominja tega, da je Fragonard za celih 17 let preživel francosko revolucijo? Celo navidez najbolj nepolitična umetnost, glasba, je bila tesno

povezana s politiko. Bila je to morda edina doba v zgodovini, ko so bili operni libreti napisani kot politični manifesti, ki so jih ljudje kot take tudi razumeli ter so iz njih črpali pobude za revolucijo. Posebno močno so bile javne zadeve povezane z umetnostjo v tistih deželah, kjer so se razvijale nacionalna zavest in nacionalna gibanja za osvoboditev oziroma enotnost. Zaradi tega torej po sebi razumljivo ni bilo slučajno, da je bilo rojstvo oziroma obnova nacionalne literarne kulture – v Nemčiji, Rusiji, na Poljskem, Madžarskem, v skandinavskih in drugih deželah – pravzaprav boj za kulturno prevlado nacionalnega jezika in domačega ljudstva proti aristokratski in pogostoma tujejezični kulturi in je večji del predstavljalo prvo manifestacijo tega boja. Bilo je torej naravno, da je tak nacionalizem dobil svoj najjasnejši izraz v književnosti in glasbi – dveh zvrsteh, ki sta lahko črpali svoje moči tudi iz dediščine preprostega ljudstva, iz njegovega jezika in njegovih ljudskih pesmi."⁴⁴ Dogajanje na Slovenskem se do potankosti vključuje v opisani obrazec. Družbeno angažirana, marsikdaj celo propagandna umetnost – to je bilo geslo konca 18. in 1. pol. 19. st. Prešeren, Koseski in

⁴⁴ E. Hobsbawm, *Obdobje revolucije*, Ljubljana 1968, 326, 327. (Prevod je stilistično malce popravljen.)

Drobnič so bili tipični kulturniki svoje dobe. Ni so bili niti pametnejši niti neumnejši od sodobnikov v drugih deželah, ki so prav v tistem času postajale domovine narodov. In čeprav je bilo cesarstvo Habsburžanov eden osrednjih stebrov političnega nasprotovanja revoluciji, so bila družbena dogajanja v njem kljub temu zaznamovana z njo. Ideje dokazujejo svojo moč ne samo tam, kjer jih sprejemajo, temveč tudi tam, kjer jih zavračajo. V obeh primerih narekujejo tempo življenja ter mu dajejo okus in barvo. Industrijski revoluciji se npr. nobena – še tako konservativna – politika ni znala izogniti. Celo dunajska plesna glasba 1. pol. 19. st. v sociološkem smislu ni bila docela neangažirana: valček je bil pravzaprav prvi ples za vse in vsakogar. Temeljito se je razlikoval od svojih prednikov – tako od prefinjenega dvornega menueta za dame in gospode kakor od rustikalnega ländlerja za preproste podeželane. Dunajski kongres 1814 – 1815 je valček uvedel v dežele, iz katerih so prihajali diplomati. Zanj ni bilo ne stanovskih ne državnih meja. Alojzovo intenzivno posvečanje komponiranju valčkov potemtakem ni bilo nič manj v soglasju z duhom aktualnega časa kot njegov "slovenski" napev. Mogoče je reči, da je bil Alojz Ipavec dejansko prvi slovenski skladatelj, ki je sledil ustvarjalnim paradigmam časa meščanov: glasba je na eni strani razvedrilo, na drugi pa "ima poslanstvo", ki ni več mistično oz. nebeško, temveč čisto človeško. Ni indiferentna do zemeljskih idealov; zavzema se "za nekaj konkretnega". Če je Abraham Lincoln leta 1863 v slovitem gettysburškem govoru smisel politike definiral z monumentalnimi besedami: "... da vladavina ljudstva, iz ljudstva in za ljudstvo ne bo izginila s površja zemlje,"⁴⁵ so skladatelji tiste dobe nedvomno skrbeli za to, da s površja zemlje ne bo izginila glasba za ljudstvo. Oz. točneje: glasba za narod. Glasba za ljubega Boga, ki ji je npr. "veliki Bach" posvetil skorajda sleherni not svojega orjaškega opusa, je sedaj na obrobju pozornosti vodilnih mojstrov. Edino, v čemer se Alojz razlikuje od svojih dveh mlajših bratov Benjamina in Gustava, je količinsko razmerje med pojavljanjem "meščanskega" in "nacionalnega" elementa v umetniški produkciji ter v eksplisitnosti njunega izražanja: vsi trije so pisali plesno glasbo – in vsi trije so jo poskušali navezati na pojem domovine⁴⁶ –, poleg tega pa so vsi trije

ustvarjali tudi "slovenske pesmi". Ne smemo namreč spregledati, da je v Pesmarici za kratek čas prav Alojzov Škerjanček razglašen za nekak emblem "domorodne"⁴⁷ zbirke, ki je bila namenjena "pošteno-veselim Slovincem"; Dragotin Ferdinand Ripšl je namreč v uvodu vanjo zapisal: "Ker je kranjska gerlica obmolknila, naj se štajerski škerjanček oglasi; ako vam njegovo petje dopade, vam zna prihodni še večkrat zapeti."⁴⁸ S "kranjsko gerlico" je kajpak mišljen občasno izhajajoči ljubljanski glasbeni zbornik Slovenska gerlica, ki je leta 1859 prenehal izhajati, medtem ko je zaščitni znak nove štajerske edicije kompozicija Alojza Ipavca! Seveda je mogoče razpravljati, ali pri tem ne gre za svojevoljno tolmačenje skladateljevih intenc s strani njegovih "nacionalno prebujenih" mlajših bratov in posvečenega veseljaka Ripšla, toda dejstvo je, da je bil Škerjanček hočeš-nočeš pripraven za to, da postane transparentni nosilec sporočilnosti zbirke napevov, ki so hoteli veljati za slovenske. Resda besedilo Alojzove skladbe ni bilo narodnostno angažirano, kakor pri Benjaminovih in Gustavovih himničnih spevih Domovini, Kdo je mar?, Slovenska dežela ali Slovenec sem, vendar je nastalo v času, ko je jezik sam po sebi postajal nacionalno znamenje.

Alojza Ipavca bi si predstavljali preveč preprosto, če bi mislili, da vprašanja identitete zanj niso bila bistvena. Ni bil samo tenkočuten umetnik, temveč tudi univerzitetno izobražen intelektual, to pa je v vseh časih zelo vznemirljiva mešanica. Marsikdaj tudi eksplozivna. V zadnjih letih pred izbruhom marčne revolucije so ideje prihajajočega časa meščanov že popolnoma prevladale v prestolniški miselni eliti – in bile so tako liberalne kot nacionalne, čeprav še v marsičem nejasne.⁴⁹ Tega se je zavedal tudi Clemens

tovariš, Gustav pa je v Novih akordih priobčil kvadriljo, ki je bila posvečena slovenskim plesalkam.

⁴⁷ "Domorodec" je bil za narodnjake neposredno po letu 1848 ena ključnih samooznačevalnih besed, kar ni nič presenetljivega, saj je hkrati poudarjala zvestobo domu oz. domovini in rodu, se pravi krvi. Za refleksijo sveta v času nacionalizma so to najvažnejši pojmi s pozitivno konotacijo.

⁴⁸ J. Barle, n. d., 29.

⁴⁹ Značilno prestolniško vzdusje predmarčne dobe pričara tale dopis v Bleiweisove Novice (3. letnik, št. 7, 28), ki je datiran s 5. februarjem 1845: "Vaše 'Novice' tudi nam Slavjanom /- Slovanom/ na Dunaju prav zlo dopadejo in jih zares vsak teden komej pričakujemo. Geringerjova kavarija /- kavarna Geringer na Kohlmartu/ jih je za nas naročila, kamor jih z veliko radostjo hodimo brat. Pa ne samo mi Slovenci imamo veselje nad njimi, ampak tudi drugi Slavjani in posebno

⁴⁵ Ch. A. Beard in M. R. Beard, *Zgodovina Združenih držav Amerike, Ljubljana 1959*, 580.

⁴⁶ A. Ipavec je svoj klavirski valček imenoval *Heimaths-Klänge*, Benjamin je ustvaril mazurko z značilnim naslovom *Slavjanka*, ki jo je leta 1878 objavil Učiteljski

Metternich, ki je 1848. leta takoj po začetku demonstracij proti staremu režimu odstopil; vodilnemu ministru je bilo še predobro znano, da so obzorja njegovega načina razmišljanja – vsaj začasno – presežena: zato je najbolje čim hitreje in čim bolj diskretno zapreti vrata za seboj.

Z vprašanjem svoje identitete se je Alojz Ipavec srečal pri tako temeljni stvari, kot je priimek. Zapis njegovega priimka na izdajah različnih skladb se namreč pomenljivo loči od lastnoročnega podpisa, ki je izpričan na njegovi edini ohranjeni podobi.⁵⁰ Medtem ko na Dunaju natisnjene kompozicije avtorja predstavljajo kot "Ipavitza", se ima sam za "Ipavica". Alojz je očitno nekaj vedel o slovenskem "pravopisnem" sistemu, kot so ga vzpostavile slovnice, ki so sledile Kopitarjevi in Vodnikovi, sicer bi se podpisal po nemško – se pravi v obliki, kakršna se najde na naslovnica njegovih skladb.

V času meščanov so bili prav priimki posebno pomembni označevalci človekovega bivanja, saj so v družbenem okviru poudarjali individualnost, v družinskem okolju pa povezanost z drugimi člani rodu. Navsezadnje človek prej nosi priimek kot ime: prvega dobi, ko se rodi, drugo mu nadenejo, ko vstopi v občestvo kristjanov.⁵¹ Priimek zato simbolizira posameznikovo

"natura", medtem ko je ime stvar "kulture" – ta dihotomija pa je za romantično občutenje življenja zelo pomembna. In če nadrobneje pogledamo naslovnico Alojzove Fantazije v obliki poloneze, ki je natisnjena v francoščini, vidimo, da je bilo takšno razumevanje domače tudi našemu skladatelju: stričevo ime je mirne duše pofrancozil (iz dunajskega bidermajerskega gospoda Johanna se je mož prelevil v svetovljanskega Jeana), zato pa je priimek ostal nedotaknjen: Schweighofer je povsod le Schweighofer. Tudi Alojz je za trenutek postal nadvse imenitni Aloyse – vendar je bil za založniške potrebe še naprej samo Ipavitz, zase pa Ipavic.⁵²

V dunajskih intelektualnih krogih čas neposredno pred izbruhom marčne revolucije ni bil več anacionalen. To velja tudi za prestolniške Slovence, ki so leta 1848 odigrali veliko vlogo pri definiranju cilja narodne politike, se pravi pri promociji ideje Zedinjene Slovenije oz. slovenskega kraljestva.⁵³ Ker je bil to edini povsem nehistoricistični narodni program, ki ga je v habsburški monarhiji porodila marčna revolucija, zanj ni bilo nobenega zgleda; to pomeni, da so morali biti njegovi utemeljitelji precej samostojno razmišljajoči ljudje. Čeprav sploh niso izrecno zahtevali ukinitve fevdalizma, jih je mogoče imeti za mišljenjske radikalce: preureditev države na narodnostni osnovi je tako ali tako pomenila popoln prelom s starim režimom, torej tudi s tisočletnim stanovskim redom. Morda se tega vsi očetje Zedinjene Slovenije niso niti zavedali – kar bi bilo mogoče sklepati iz poznejše politične neaktivnosti (oz. vsaj neeksponiranosti) mnogih izmed njih. Vendar prestopi nekaterih vidnih "prvoborcev" za združitev vseh Slovencev v ustavoverni (nemškoliberalni) tabor po propadu sistema Alexandra Bacha dokazujejo, da je sklep o radikalno meščanskih stališčih pomembnih skupin utemeljiteljev slovenske narodne politike pravilen: po letu 1860 je večina rodoljubov zagovarjala tako konservativistične ideje, da jih odkriti liberalci marčne dobe niso več mogli šteti za svoje.⁵⁴ V miselnosti ljudi na

Čeli jih radi prebirajo. To smo Vam dolgo hotli oznaniti, de bi vedili, de imate tudi na Dunaju prijatlov dovelj. – Pepelnica je sicer pust z svojimi vesellicami že odgnala, vunder Vam moram v njegovi spomin neke besede pisati. Pravo in serčno veselje je le tamkej, kjer se dobri prijallj snidejo in to veselje je tolikanj večji, če prijatelj prijalla v tujšini /- tujini/ najde. Tako veselico so Slavjani na Dunaju tudi letas 20. Prosenca obhajali, ko so v nar imenitnešinu rajšu /- plesišču/ Jožefoviga predmestja krasni ples napravili, kjer je bilo okoli 500 visokiga stanu in slavniga imena zbrani. Prav židane volje smo bili do jutra in plesali razne plesle slavjanskih narodov, med kterimi jili /.../ je veliko že pot po celim izobraženim svetu našlo. Prelutro nam je noč prešla, ki nam je toliko nedolžniga veselja prinesla. 'Že velja, kamur serce pelja,' je star slovenski pregovor, z katerim vse naše domorodce pozdravimo. Z Bogam." Ljudje so se torej že precej pred izbruhom revolucije zbirali pod znamenji nacionalizma – čeprav pod pustno krinko. Alojza Ipavca so priveditve, kakršna je bila pravkar opisana, morale zanimati kot glasbenika in kot "Slavjana". Vsekakor je bila poloneza eden "slavjanskih" plesov, ki se je razširil po celem kultiviranem svetu – in zapustil svojevrsten odmev tudi v opusu prvega iz vrste štirih "skladateljev Ipavcev". Poleg poloneze je imela slovanski predznak še češka polka.

⁵⁰ Prim. sliko v: D. Cvjetko, n. d., 112. Po družinskem izročilu je pod Alojzovo podobo njegov lastnoročni podpis (pogovor s J. G. K. Ipavcem 7. avgusta 1997).

⁵¹ Seveda pa je treba poudariti, da je v slovniškem smislu priimek le prilastek imena; v slovenščini to lepo dokazuje

možnost njegove pridrevniške pretvorbe, ki ne spremeni pomena: Alojz Ipavec je pač Ipavčev Alojz!

⁵² Medicinski fakulteti je bil Alojz znan kot Aloisius Ipavitiz; tudi tu je mogoče videti, kako je ime hitro laliko spreminjalo svojo obliko, medtem ko je bil priimek relativno stalen: za dunajske ustanove je bil Ipavic vselej Ipavitiz.

⁵³ Prim. J. Apil, *Slovenci in 1848. leto*, Ljubljana 1888, 63 – 90.

⁵⁴ Najbolj drastično opozarja na to Dežmanov primer, vendar je pomenljiva tudi Miklošičeva zgodba. Miklošič

Slovenskem je dediščina neoabsolutizma zapustila močne sledove, čeprav jih je bilo s prostim očesom skorajda nemogoče opaziti.

Pri razmislekih o letu 1848 pa je treba upoštevati tudi tole: cesarsko mesto, ki je v zadnjih letih starega režima razmeroma hitro raslo – leta 1824 je imelo 289.598 prebivalcev (od tega 49.550 za še zmeraj stoječim obzidjem),⁵⁵ leta 1837 pa že nad 320.000⁵⁶ –, še vedno ni bilo neobvladljivo veliko; res je, da v njem vsakdo ni več mogel poznati vsakogar, toda znotraj posameznih poklicnih ali interesnih skupin so bile osebne povezave še vedno zelo močne. Adresa dunajskih Slovencev kranjskim deželnim stanovom z dne 29. marca 1848 kaže, da so se narodnostnim občutjem v najbolj konjunkturnih dneh revolucije pridružili ne le najbolj zagnani "domorodci", ki so se – kot Franc Miklošič – izkazali že pri najzgodnejših podvigih rodoljubov (večkrat so ostali zgolj na ravni želja, načrtov in vizij), temveč tudi poznejši "renegati".⁵⁷ Bilo bi skrajno nenaavadno, če bi ta prelomna dogajanja šla mimo Alojza. Vendar mu je služba v cesarski armadi brez dvoma preprečevala kakšno odločnejšo manifestacijo v smislu "duha časa": vprašanja narodnostne identitete so bila za ljudi v "beli sukni" v najboljšem primeru privatna zadeva. Odločilna je bila zvestoba prestolu in dinastiji – zlasti potem, ko je prišlo do oboroženih spopadov z Italijani in Madžari. V vojaških krogih je za domovino slej ko prej veljala edino Avstrija. Tako je bilo vse do leta 1918. Ob upoštevanju te omejitve je mogoče domnevati, da je nova doba odkritega političnega nacionalizma vplivala tudi na Alojza Ipavca, čeprav mu zgodnja smrt v drugi polovici leta 1849 najbrž ni dopustila popolnega izčiščenja pojmov. Kljub temu pa mlajša brata Benjamin in Gustav z vključitvijo njegovega Škerjančka v Pesmarico za kratek čas – in s tem tudi v "slovensko glasbo" – nad njim nista delala nasilja. Alojzov opus je bil v popolnem soglasju z duhom meščanske dobe, njegov odnos

do slovenščine, ki je v pomladi narodov postala glavni znak slovenske narodnosti, pa nikakor ni bil podcenjevalen. V Ipavčevi hiši slovenski jezik namreč ni bil v položaju, ki ga sarkastično opisuje prva terceta Prešernovega soneta *Warum sie, wert, daß Sänger aller Zungen*:

*"Deutsch sprechen in der Regel hier zu Lande
die Herrinnen und Herren, die befehlen,
slowenisch die, so von dem Dienerstande"/.*⁵⁸

Blaginja šentjurskega ranocelca in njegove družine je bila odvisna prav od tega jezika, duh časa pa tudi ni bil več naklonjen stanovskemu ločevanju. To se je vse bolj doživljalo kot naveden predsodek. Razsvetljenski ideal enakosti vseh ljudi je bil topla greda, iz katere je ob koncu 18. st. vzklik predromantični kulturni nacionalizem, ta pa je vodil naravnost k oblikovanju modernih narodov iz pripadnikov različnih stanov. Nadstanovska je najprej postala literatura (z njo pa seveda tudi jezik): Herder je odkril njeno narodnostno "ozemljenost".⁵⁹ Že v predmarčni dobi so nacionalno misleči ljudje čutili, da čas dela zanje; v svojih idejah so odkrivali ne le sledove poslanstva, temveč tudi Previdnosti. Tako je Slomšek v zvezi s svojimi prebudnimi načrti 4. maja 1845 sporočil svojemu zaupniku Mihaelu Piklu: "Naše načelo bodi: molčimo, ne govorimo nič, delajmo mnogo, potrpiamo vse."⁶⁰ Že leta 1785 pa je Anton Tomaž Linhart sklenil težaven kompromis s svojo vestjo prav v imenu narodnostnega čutenja; Martinu Kuraltu je pisal takole: "Prevod Biblije. /.../ Kar mene zadeva, Vam moram reči, da si kot človek želim, da ta prevod Biblije ne bi bil nikdar končan, čeprav sem kot Kranjec in ljubitelj jezika nasprotnega mnenja. Ne vem, če branje biblije človeka osrečuje."⁶¹ Nacionalno mišljenje je na eni strani kazalo pot v prihodnost, na drugi pa je postavljalo mostove

⁵⁸ F. Prešeren, n. d., 220.

⁵⁹ Poprejšnja delitev na učeno in ljudsko kulturo je izgubila svoj pomen, saj sta bili obe vključeni v nacionalno-reprezentativni okvir; iz njega je seveda izpadlo vse, kar je bilo doživljano kot "subkultura" (ne glede na to, ali je šlo za t. i. "nizki stil" učene kulture ali pa za "problematične" motive in sporočila ljudske kulture). Herder je pač bil protestantski pastor, torej v nekem smislu poklicni moralni rigorist. Goethejeva ideja o svetovni literaturi, ki ni zgolj seštevek nacionalnih literatur, temveč izbor posebej pomembnih del iz njih, je bila mogoča šele potem, ko se je narodnostni partikularizem že povsem uveljavil in docela prevladal nad racionalističnim univerzalizmom načel.

⁶⁰ J. Apih, n. d., 16.

⁶¹ M. Pohlin, Ž. Zois, A. T. Linhart, V. Vodnik, Izbrano delo, Ljubljana 1970, 238.

sicer nikoli ni odkrito prešel k "renegatom", vendar so njegove poteze v dunajski gosposki zbornici večkrat razsrdile najzvestejše med zvestimi rodoljubi. Nobena dvoma ni, da je veliki slavist svoje rojake štel med tista ljudstva, "ki jih njihov zemljepisni položaj, njihova zgodovina in njihova majhnost ovirajo pri ustvarjanju vsega, kar je potrebno za kulturo" (to formulacijo je Miklošič uporabil ob nasprotovanju delitvi praške univerze na nemški in češki del).

⁵⁵ R. Weisenberger, Vienna in the Biedermeier Era, London 1986, 51.

⁵⁶ H. Becker, n. d., 106.

⁵⁷ Prim. J. Apih, n. d., 77, 78.

nad najbolj vratolomnimi prepadi preteklosti: leta 1862 se bo katoliški škof Slomšek celo že poklonil spomenu protestantskega superintendenta Primoža Trubarja, ker je "obudil slovenščino".⁶² Po mnenju Erica Hobsbawma doseže narod "odločilno etapo" svojega nacionalnega razvoja v trenutku, ko se v njegovem jeziku pojavijo prvi učbeniki in časopisi oziroma ko prvič prodre v urade.⁶³ Slovenci so ob koncu 18. st. dosegli to stopnjo: oblast je v slovenščino prevajala celo že diplomatične listine – npr. ob sklenitvi lunevillskega miru v začetku leta 1801⁶⁴ –, izhajali pa so tudi prvi slovensko pisani učbeniki. Celó slovenske slovnice za razpravljalni jezik niso več uporabljale zgolj latinščine in nemščine, temveč tudi slovenščino; tako je na Kalobju, streljaj od Sv. Jurija, župnik Mihael Zagajšek⁶⁵ napisal in pod psevdonimom Georg Sellenko v Celju leta 1791 izdal Slovennsko Grammatiko. Dvajset let pozneje mu je v Ljubljani sledil Valentin Vodnik s Pismenostjo ali Gramatiko za Perve Šole. Slovnice niso bile več zgolj pripomoček za to, da se tujci naučijo slovenščine, temveč tudi instrument kultiviranja in jezikovnega poenotenja domačinov.

Hiša Ipavčevih v Sv. Juriju je bila dom ljudi novega mišljenja: njen gospodar Franc se je – enako kot njegov bogataški brat Matija v Celju – uveljavil v znamenju načel prihajajoče dobe meščanov. Za predsodke proti novotarijam pod njegovo streho kratko malo ni bilo prostora. Benjamin in Gustav, ki sta leta 1848 postala Slovenca,⁶⁶ sta se do narodnostne identitete dokopala v hiši svojega očeta: v nestabilnih razmerah pomladi narodov ju domači namreč niso pustili oditi na študij v Gradec!⁶⁷ Tudi na podeželju je revolu-

cija opravila svoje – čeprav manj hrupno kakor v mestih. Celó v manjših trgih in na vasi se ljudje niso posvečali samo socialnim vprašanjem, čeprav so bila le-ta zaradi vse hujše entropije "starega režima" hudo pereča. V okolici Celja je zaradi delovanja pomembnih prerodnih delavcev (poleg Mihaela Zagajška še žalski župnik Anton Breznik, župnik v Grižah Janez Goličnik, kaplan in dekan v Laškem Jurij Alič, brežiški župnik Janez Alvian; "proslovensko" je bil orientiran tudi večinoma nemško pišoči gimnazijski profesor Janez Anton Zupančič, ki je nekaj časa poučeval v Celju)⁶⁸ že od konca 18. in začetka 19. st. bilo jasno, da bo imela prihajajoča doba nacionalizma odločno slovenski predznak. Potemtakem ni presenetljivo, da se je Frančev prvorojenec Alojz posvetil ustvarjanju slovenske glasbe že v času, ko je bilo to še zelo neobičajno opravilo (slovenske so bile v predmarčni dobi pravzaprav le ljudske in cerkvene pesmi): mož preprosto ni mogel biti tradicionalist.

Zaradi pomanjkanja virov je nemogoče natančneje opisati življenje Alojza Ipavca v prelomnih letih 1848 in 1849. Položaj zdravnika v habsburški armadi, ki je bil v mirnem času zanj tako vabljliv, je pokazal tudi senčnejšo plat: postal je smrtno nevaren. Toda nemiri, ki so sledili marčni odstranitvi osovraženega Metternichovega režima, so bili šele uvertura v dramatična vojna dogajanja v Italiji in na Ogrskem. Revolucija je v teh dveh deželah hitro prerasla v odkrit spopad s cesarsko Avstrijo. Po znamenitih "petih dneh" se je moral sivolasi feldmaršal Johann Joseph Wenzel grof Radetzky, ki je že prekoračil 80. leto svojega življenja, 23. marca 1848 umakniti iz Milana v "trdnjavski četverkotnik" Verona-Peschiera del Garda-Mantova-Legnago, za njim pa so v Lombardijo in Benečijo vdrle čete savojske kraljevine in armada, ki se je zbrala v Papeški državi. Na Ogrskem je kraljevski namestnik nadvojvoda Štefan sestavo vlade zaupal Lajos Batthyányju. Njegov kabinet, v katerem je imel največji vpliv finančni minister Lajos Kossuth, je bil sestavljen prav na dan avstrijskega umika iz Milana. Ker postavljajo Madžari najrazličnejše pogoje za pošiljanje svojih regimentov v Italijo, kjer so ogrožene mednarodnopravno priznane meje monarhije, se odnosi med nji-

⁶² V. Škafar, J. Emeršič, *Slomškovo berilo, Celje 1991*, 211.

⁶³ E. Hobsbawm, n. d., 178.

⁶⁴ *Natisnjeni slovenski prevod lunévillske pogodbe ("Artikelní Tíga ta 9 dan sedajntga mesca v' Luneville skleneniga, inu za poterjenje podpisaniga merú") se hrani v knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani. Podrobneje o tem: Branko Reisp, Prva mirovna pogodba v slovenskem prevodu, v: Kronika, 1965, št. 3, 139-141.*

⁶⁵ Prim. o njem SBL, 14. zvezek, Ljubljana 1986, 741 – 742.

⁶⁶ M. P., Dr. Benjamin Ipavc, skladatelj slovenski, *Dom in svet, Ljubljana 1900*, 276. Pisec povzema besede Benjamina Ipavca na slavnostnem večeru, ki so ga v čast njegove sedemdesetletnice priredili graški Slovenci 8. decembra 1899. Sivolast skladatelj je med drugim povedal tudi tole: "Kakor druge, vzbudilo je tudi mene leto osemindštrideseto. Tedaj sem postal Slovenec in tak sem ostal do danes."

⁶⁷ Prim. J. Barle, n. d., 24, 25. Benjamin Ipavec je "koncem l. 1847. obolel, se /.../ povrnil domov in se celo leto doma zdravil. Ostal je doma tudi še prihodnje leto /tj.

1849/, ker ga starši niso pustili od doma zaradi burnih vojskih časov." V Gradcu se je skupaj z bratom Gustavom pojavil šele leta 1850, tedaj pa je tudi prevzel vodenje tamkajšnjega slovenskega pevskega zbora.

⁶⁸ Prim. 1. zvezek Zgodovine slovenskega slovstva, Ljubljana 1956, 428.

mi in dvorom iz dneva v dan slabšajo. Netolerantna politika madžarske vlade do Slovanov daje Habsburžanom možnost, da preidejo v protinapad: 11. septembra 1848 hrvaški ban Josip baron Jelačić na čelu 40.000-glave armade preide mejno reko Dravo in vdre na Madžarsko. Medtem je Radetzky v glavnem že ukrotil Italijane: uporniške Benetke so bile obkoljene, po trodnevni bitki pri Custozzi 25. – 27. julija 1848 pa so se Avstrijci zmagoslavno vrnili v Milano. Piemontezani so zaprosili za premirje. V teh bojih si je največ lovorik nabral 47. spodnještajerski polk grofa Kinskega, pred katerim se je "železni" general Konstantin baron D'Aspre von Hoobreuk celo odkril... Toda krvni davek je bil tudi pri zmagovalcih precejšen in tako ni čudno, da sta Franc in Katarina Ipavec svoja najmlajša sinova zadržala doma. Najbrž se je šentjurskemu ranocelcu in njegovi ženi zdelo, da je povsem dovolj, če je v cesarski suknji njun najstarejši sin: nepatriotičnega obnašanja njuni družini vsekakor ni bilo mogoče očitati... Oktobra 1848 so se razmere še zaostrele: na Dunaju je podivjana množica obesila na kandelaber cesarjevega vojnega ministra Theodorja grofa Baillet de la Tourja. V mestu je ponovno izbruhnila revolucija, ki so jo po Kossuthovem nagovarjanju Madžari poskušali podpreti z vojsko – saj je vendar Sandor Petöfi že marca pozival k obešanju kraljev! Toda njihove regimente so streljaj od prestolnice ob lepi modri Donavi – pri Schwec-hatu – zadržale čete bana Jelačića. Hrvati so tako cesarski vojski feldmaršala Alfreda kneza Windisch-Graetza, ki se je s Češke v Spodnjo Avstrijo pripeljala kar po železnici, omogočili, da je zlomila odpor v prestolnici. Metternich je torej proge vendarle gradil premišljeno.⁶⁹ "Čiščenja" mest so bili Windisch-Graetzovi vojščaki že vajeni, saj so junija 1848 "pacificirali" Prago in razgnali slovanski kongres... Zaradi oktobrskih dogodkov se je potem vnela prava vojna med monarhijo in revolucionarno Ogrsko, ki je nekaj časa s spremenljivo srečo valovala zdaj sem zdaj tja čez panonsko ravnico in transilvanske hribe. 14. aprila 1849 je madžarski parlament Habsburžane odstavil z ogrskega prestola ter oklical neodvisnost, ki pa je bila kratke sape. 19. maja 1849 sta se namreč v Varšavi srečala novi avstrijski cesar Franc Jožef I. in ruski car Nikolaj I. ter se sporazumela, da bosta z združenimi močmi strla re-

volucijo. V drugi polovici junija so čete "severnega strica" iz Galicije pritiskale na Madžare, medtem ko so Avstrijci udarili iz zahoda. Sredi avgusta je bilo v glavnem že vsega konec: razen trdnjave Komárom (Komárno), ki se je vdala šele 4. oktobra, so madžarske čete kapitulirale, vodilni revolucionarji pa so se zatekli v Turčijo. Italijani so bili premagani še hitreje: Piemontezani so sredi marca 1849 odpovedali premirje, do konca meseca pa so bili popolnoma premagani; verolomni kralj Karel Albert je abdiciral in kot zasebnik odpotoval na Portugalsko.⁷⁰ 22. avgusta so končno položile orožje še Benetke.⁷¹ Navsezadnje si je celo feldmaršal Radetzky moral pustiti rasti brke: ko so ga častniki v njegovem štabu zbadali, zakaj nima tega okrasa vsakega pravega moškega, je odvrnil, da se bo novemu modnemu trendu podredil takoj po tem, ko bo v veliki bitki naklestil Italijane...⁷²

V teh dramatičnih dogajanjih je Alojz Ipavec vsekakor sodeloval. Barle namreč poroča, da je umrl leta 1849, "ko je bil vojaški nadzdravnik v Rabu (Győr) na Ogrskem. Dobil je hud legar, a ker ga v bolezni niso dobro varovali, je skočil iz tretjega nadstropja na tlak in se ubil."⁷³ Győr, ki leži na pol poti med Dunajem in Pešto, je bil v tistem času za avstrijsko armado zelo pomemben, saj je bil v neposredni bližini komarnomske trdnjave. Njeni trdovratni branilci so cesarskim vojskovodjem povzročali hude skrbi; nazadnje ni kazalo drugega kot organizirati klasično obleganje oz. blokado. V obdonavski trdnjavi sta bila kar 2 korpusa honvedske armade (2. in 8.) pod poveljstvom generala Györgyja Klapke, okoli nje pa je bil razporejen 1. korpus habsburške vojske. Čeprav so se večje vojaške operacije na tem območju končale že v prvi polovici julija 1849, so imeli zdravniki tudi pozneje polne roke dela. Glede na to, da je Alojz julija omenjenega leta na Dunaju zadostil pogojem za pridobitev naslova doktorja kirurgije, je mogoče

⁷⁰ J. Apili, *Naš cesar, Celovec 1898*, 39.

⁷¹ Prim. I. Deák, *Der K. (u.) K. Offizier 1848 – 1918, Dunaj-Köln-Weimar 1991*, 44 in dalje; isti, *Die rechtmäßige Revolution. Lajos Kossuth und die Ungarn, Dunaj-Köln 1989*; S. Woolf, *A History of Italy 1700 – 1860. The Social Constraints of Political Change*, London 1991, 363 in dalje; J. Sperber, *The European Revolutions 1848 – 1851*, Cambridge 1994; J.-P. Bled, *Franc Jožef, Ljubljana 1990*, 67 in dalje; A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809 – 1918*, 63 in dalje; F. Gestrin-V. Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana 1966, 91 in dalje; J. Mal, *Zgodovina slovenskega naroda, II. del, Celfe 1993*, 707 in dalje.

⁷² J. Apili, n. d., 38, 39.

⁶⁹ Otvoritev t. i. severne železnice Praga-Dunaj je bila 20. avgusta 1845; prva vožnja po njej je trajala kar pet najst ur in pol. O tem so poročale tudi *Bleiwetsove Novice v svojem 3. letniku* (str. 156).

domnevati, da se je v poprejšnjih bojih izkazal: umrl je kot vojaški nadzdravnik, armada pa ga je pustila k izpolnjevanju študijskih obveznosti v času, ko sovražnosti še niso povsem prenehale – čeprav o izidu vojne ni bilo nobenega dvoma več. Poveljnik habsburške armade na Ogrskem general Julius Jakob baron Haynau, ki se je leta 1848 in v začetku 1849 kalil na italijanskem bojišču v armadi Radetzkega, je bil človek zakrknjenega srca; "odlikoval" se je z neusmiljenostjo, ki je neredko prehajala v okrutnost. Znan je bil kot "mesar" iz Brescie, kjer je nadvse učinkovito zatrl protiavtistijski upor. Feldmaršal Radetzky je med podrejenimi in nasprotniki užival spoštovanje – vojaki so ga imeli za pravcatega očeta,⁷⁴ delavcem na naših tleh pa se je prikupil s tem, da jih je v Zidanem mostu nagovoril po slovensko ter jim dal za pijačo –, medtem ko so se generala Haynaua oboji samo bali.

Vojaška medicina je bila v tistih časih precej preprosta in okrutna stvar. O kakšnih antiseptičnih metodah tedanja praksa ni nič vedela; razmere so bile obupne še leta 1859, ko je službo vojaškega zdravnika za kratek čas prevzel Josip Vošnjak. V Ljubljani, ki je bila daleč za fronto, je poznejši "nadbobnar mladoslovencev" doživel tole: "Hodili smo z eno in isto gobo v rokah od ranjenja do ranjenja, obvezovali smo rane s šarpijo, katero cefrati je bil šport v vseh ženskih krogih. In tako smo otrovali marsikatero poprej čisto rano. Vsak dan smo se zgražali nad nesrečnimi ranjenci, ki so, poprej telesno zdravi, se začeli tresti od mrzlice in ni jim bilo več pomoči. Tudi operacije, odrezavanje rok in nog, so se dostikrat izjalovile. Najbolj smo se bali krvotokov, ki jih nismo mogli ustaviti."⁷⁵ Sredi stoletja pa se je – da je bila mera polna – bohotno razcvetel tudi "terapevtski nihilizem", ki je nadomestil do bolečin pacienta še vedno ne povsem brezbrizno "ekspektativno terapijo" Vincenca viteza Kerna: Carl von Rokitsky in dva Josepha – Škoda in Hyrtl – so s pozicij pozitivizma jurišali nad romantično farmakologijo, ki so jo predstavljale čudodelne tinkture, raznobarvni praški in skrivnostni preparati ter jo zmlili v sončni prah. In medtem ko so pacienti umirali, se je znanost razvijala z nezaslišano sistematičnostjo in metodičnostjo: grmadile so se diagnoze, avtopsije, doktrine...⁷⁶ Pravi triumf nedelujočega razuma! Joseph Škoda je očitno imel do človeka

in sveta povsem drugačen odnos kakor njegov pragmatični nečak Emil, ki je prisegel na cvetove tehničnega napredka in začel na debelo izdelovati orožje.⁷⁷ Sicer pa učenjakom v nemirnih časih pomladi narodov razen stoicizma ni ostalo mnogo tolažbe: Jelačičevi pandurji so Josephu Hyrtlu na Dunaju po zlomu revolucije oktobra 1848 popili celo špirit, v katerem je hranil svoje preparate!⁷⁸

Potemtakem je jasno, da celo povsem nespektakularne vojaške operacije, kot so bile blokade trdnjav, niso bile povsem brez nevarnosti; med obleganci in oblegovalci so se širile kužne bolezni, ki so včasih odnesle celo več življenj kot sovražni izstrelki. Tudi sami zdravniki si pogosto niso znali pomagati. Alojz Ipavec je tako v drugi polovici leta 1849 postal ena zadnjih in že povsem nesmiselnih žrtev vojskovanja, ki se je v pomladi narodov vnelo med Madžari in habsburško vojsko. Vsega skupaj je tedaj padlo okoli 24.000 Madžarov, 10.000 pripadnikov cesarske armade, po 6000 Srbov in Romunov, 1000 Jelačičevih bojnikov in 600 Rusov.⁷⁹ Kolera je pomorila še 13.000 Avstrijcev in carjevih intervencionistov. Z izidom so bili zadovoljni samo "na hodnikih oblasti" in v štabih zmagovitih armad, kjer so si mogli bahavi častniki na prsi pripeti lepo število bolj ali manj sijajnih kolajn, medtem ko je bila vojna vihra za vse druge grozljiva preizkušnja slepe usode, ki se šali z življenjem in smrtjo. Sanje o hipnem prehodu iz "starega režima" v meščanski čas so se izjalovile. Nič čudnega: revolucijo v "pomladi narodov" so večinoma vodili romantični zanesenjaki, ki so bili v primerjavi s teroristi francoskega leta II ali z ruski mi boljšeвики ne bogljeni amaterji. Slovani, ki so bili lojalni monarhiji, so za nagrado dobili enak neoabsolutistični režim kakor Madžari, lombardsko-beneški Italijani in uporni Dunajčani za kazen. Šele porazi Francjožefovih čet v vojni proti Piemontu in "karnevalskemu cesarstvu" nekdanjega carbonarija Louisa Napoleona so leta 1859 dokončno pokopali iluzije, da je habsburški monarhiji mogoče vladati drugače kot za-

⁷³ J. Barle, n. d., 13.

⁷⁴ J. Apili, n. d., 38.

⁷⁵ J. Vošnjak, *Spomini*, Ljubljana 1982, 58.

⁷⁶ Rokitsky je menda opravil več kot 85.000 avtopsij in tako patološko anatomijo povzdignil na raven prve zanesljive znanstvene diagnostike.

⁷⁷ W. M. Johnston, *Austrijski duh. Intelektualna i društvena povijest 1848 - 1938*, Zagreb 1993, 235, 236.

⁷⁸ I. Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848 - 1895. Druga knjiga*, Ljubljana 1956, 72.

⁷⁹ Številke o žrtvah spopadov so vzete iz 5. zvezka *Vojne enciklopedije*, Beograd 1973, 192.

hodnoevropskim deželam. Na drugi strani se je tudi revolucija pokazala kot zelo problematična reč: res je kmete osvobodila fevdalnih obveznosti, vendar je prav po njeni zaslugi duh bojevitega in šovinističnega nacionalizma ušel iz steklenice; iz kabinetov se je preselil na ulico. Postal je opojna pijača za množico. Prej je bil samo laboratorijski destilat.

Alojzova smrt je bila najhujša bridkost v življenju Katarine in Franca Ipavca. Mati je sodila, da je družina tedaj izgubila najbolj nadarjenega glasbenika (to misel je vcepila tudi svojim najmlajšima sinovoma), oče pa je žaloval za prvim dedičem in nadaljevalcem rodu. Župnik Merk je zapisal, da je šentjurski ranocelec sinovo smrt vzel na znanje kot pravoveren kristjan – z besedami: "Bog ga je dal, Bog ga je vzel; kakor je njemu dopadlo, zgodilo se je. Djano je; kaj bi nam pomagala nezmerna žalost? Naj bo hvaljeno božje ime."⁸⁰ In morda je bilo celo v resnici tako, kajti Alojzove absurdne smrti racionalno mišljenje, ki je bilo sicer lastno Franklinovemu občudovalcu Francu Ipavcu, ni moglo vzeti na znanje. Pojasnljiva je bila samo z okrutnostjo višje sile, ki se ji človek ne more zoperstaviti. Vsekakor pa bi bilo mogoče na Alojzov dandanes brezimni grob v panonski ravnici vklesati besede, ki so zapisane na spomeniku njegovemu velikemu sodobniku Franzu Schubertu:

GLASBA JE TU ZAKOPALA BOGAT ZAKLAD
IN ŠE BOGATEJŠE NADE.

Zusammenfassung Der geheimnisvolle Ipavec

Alojz (1815-1849) war der Erstgeborene des "wundertätigen Wundarztes" Franc Ipavec aus Šentjur (1776-1858) und seiner Ehefrau Katarina (geb. Schweighofer). Gemäß der Familientradition (Wundärzte bzw. Chirurgen waren sein Großvater Jurij in Gradac in der Bela Krajina, sein Onkel Matija in Celje und sein Vater Franc in Šentjur) wurde Alojz Ipavec Arzt. Den Titel Doktor der Medizin erwarb er an der Wiener Universität im Jahr 1844, den Titel Doktor der Chirurgie kurz vor seinem Tode 1849.

Alojz Ipavec besuchte das Gymnasium in Celje und studierte Medizin, zuerst wahrschein-

lich an der Grazer "Medizinisch-chirurgischen Lehranstalt", dann an der Wiener Universität. Er war Armeearzt im habsburgischen Heer und starb in der zweiten Hälfte des Jahres 1849 in Győr in Ungarn.

Das musikalische Opus von Alojz Ipavec ist nicht umfangreich, doch beweisen die angesehenen Verleger seiner Kompositionen (Diabelli, Mollo) sowie die meist adeligen Gönner, denen seine Werke gewidmet sind, daß er in der Öffentlichkeit Erfolg hatte. Das Gros seiner Werke bilden Walzerkränze, wobei der vielbeachtete "Schneeglöckchen Walzer" (op. 4) sowohl in Wien als auch in Graz beliebt wurde. Außerdem sind auch einige virtuosere Konzertstücke für Klavier (Fantasie in Form einer Polonaise op. 8), ein im Stile Schuberts verfaßtes Lied *Fahre wohl* sowie die einstimmige Weise zum slowenischen Text *Škerjanček* [Die Lerche] erhalten. Letztere wählten die Herausgeber der "Pesmarica za kratek čas" [Liederbuch für kurze Weile] (die Ärzte, Komponisten und Brüder von Alojz, Benjamin und Gustav, sowie der Geistliche Dragotin Ferdinand Ripšl) im Jahr 1859 als eine Art Emblem für ihre Sammlung.

Die Kompositionstätigkeit von Alojz Ipavec offenbart einen romantisch ausgerichteten Schaffenden, in dessen Werk Elemente sowohl des bürgerlichen als auch des nationalen Musikparadigmas zu finden sind. In der Familie Ipavec, die im 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts einen außerordentlichen schöpferischen und nachschöpfenden Beitrag zur slowenischen Musik leistete (Benjamin Ipavec schrieb die erste slowenische romantische Oper "Teharski plemiči" [Die Adeligen von Teharje], Gustavs Sohn Josip schrieb das erste slowenische Ballett "Možiček" [Das Männlein], Benjamin, Gustav und Josip schufen mehrere sehr beliebte Chorwerke, die Nichten von Alojz, Benjamin und Gustav Ipavec, die Schwestern Čampa, waren im Ersten österreichischen Damenquartett führend, das in den Jahren 1880 bis 1890 in ganz Europa gastierte; belegt sind auch Kontakte der Familie Ipavec mit Johannes Brahms, Leoš Janáček, Wilhelm Kienzl und Oskar Nedbal) galt Alojz als der Begabteste.

⁸⁰ K. Merk, *Franc Ipavic, izgled keršanskega zdravnika, Drobntinice 1861, 145.*